

हीनसत्त्वेन नीचबुद्धिना संभजंते सुखं विभज्यसेवंते ॥ ३७ ॥ अव्याहृतं मौनं श्रेयः प्रथममिति शेषः यत्सत्यं वदेत्तत् द्वितीयं श्रेय इति व्याहृतं सद्भिरिति शेषः मौनादपि श्रेष्ठमित्यर्थः एवमप्येपियोज्यं ॥ ३८ ॥ एवं चेत्सर्वे कुतः श्रेय एव नाचरंतीत्याशयेन पृच्छन्ति केनेति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ नष्टाज्ञानस्य लक्षणं प्रकारचतुष्टयेन प्रश्नपूर्वकमाह कः स्विति ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ देवत्वं देवत्वहेतुः एवमप्येपि ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ क्षेत्रं स्थूलसूक्ष्मभेदेन द्विविधं तत्कर्मणां बयोवस्थाद्यभ्यासोपजीविनां योनिः कारणं सद्भावः सत्तामात्रं यत्तत्सत्यं अबाधितं तेन क्षेत्रस्य बाधितत्वमुक्तं भवति विशेषविधिनिषेधयोः शेषनिषेधाभ्यनुज्ञाफलकत्वनियमात् ॥ ४५ ॥ इति शांति० मोक्ष० नै० भा० नवनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९९ ॥ ॥ ७३ ॥ एवं पराशरहंसगीताभ्यामधिकारिविशेषणान्युक्तांते सांख्यमतमनुरुध्य सद्भावः सत्यमुच्यते

न वै देवा हीनसत्त्वेन तोष्याः सर्वा शिनादुष्कृतकर्मणा वा ॥ सत्यव्रता ये तु नराः कृतज्ञा धर्मेस्तास्तैः सह संभजंते ॥ ३७ ॥ अव्याहृतं व्याहृताच्छ्रेय आहुः सत्यं वदेद्वाहृतं तद्वितीयं ॥ धर्मं वदेद्वाहृतं तत्तृतीयं प्रियं वदेद्वाहृतं तच्चतुर्थं ॥ ३८ ॥ साध्या ऊचुः केनाथमावृता लोकाः केन वानप्रकाशते ॥ केन त्यजति मित्राणिके न स्वर्गं न गच्छति ॥ ३९ ॥ हंस उवाच अज्ञानेनावृता लोको मात्सर्यान्न प्रकाशते ॥ लोभात् त्यजति मित्राणि संग्तात् स्वर्गं न गच्छति ॥ ४० ॥ साध्या ऊचुः कः स्वदेको रमते ब्राह्मणानां कः स्वदेको बहुभिर्जोषमास्ते ॥ कः स्वदेको बलवान्दुर्बलोपिकः स्वदेपां कलहं नान्ववैति ॥ ४१ ॥ हंस उवाच प्राज्ञ एको रमते ब्राह्मणानां प्राज्ञश्चैको बहुभिर्जोषमास्ते ॥ प्राज्ञ एको बलवान्दुर्बलोपि प्राज्ञ एपां कलहं नान्ववैति ॥ ४२ ॥ साध्या ऊचुः किं ब्राह्मणानां देवत्वं किंच साधुत्वमुच्यते ॥ असाधुत्वे च किं तेषां किमेषां मानुषं मतं ॥ ४३ ॥ हंस उवाच साध्या एषां देवत्वं व्रतं साधुत्वमुच्यते ॥ असाधुत्वं परीवादो मृत्युर्मानुष्यमुच्यते ॥ ४४ ॥ भीष्म उवाच संवाद इत्ययं श्रेष्ठः साध्यानां परिकीर्तितः ॥ क्षेत्रं वै कर्मणां योनिः सद्भावः सत्यमुच्यते ॥ ४५ ॥ इति श्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० हंसगीतासमाप्तौ नवनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९९ ॥ ॥ ७३ ॥ युधिष्ठिर उवाच सांख्ये योगे च मे तात विशेषं वक्तुमर्हसि ॥ तव धर्मज्ञसर्वं हिविदितं कुरुसत्तम ॥ १ ॥ भीष्म उवाच सांख्याः सांख्यं प्रशंसन्ति योगायोगं द्विजातयः ॥ वदन्ति कारणं श्रेष्ठं स्वपक्षोद्भावनाय वै ॥ २ ॥

तिसत्तामात्रमबाध्यं जिज्ञास्य मुपक्षिप्तं इतरस्य बाध्यत्वं सूचितं तच्च प्रकृतिपरमार्थताबादिनां योगानां मते विरुद्धमिति मत्वा संधिहानः सांख्ययोगयोर्विशेषं पृच्छति सांख्य इति ॥ १ ॥ अत्र सांख्यं नाम ऐकात्म्यज्ञानं इदं सर्वं यद्यमात्मेति श्रुतिप्रसिद्धं ननु कापिलं षष्टितंत्राख्यं संतत्यसर्वं निजदेहसंस्थं कृत्वा प्लुशते जगदंतरात्मेत्युपसंहारात् षष्टितंत्रे तु प्रधाने एव सर्वल्योनत्वं तत्रात्मनीतिप्रसिद्धं योगमते तु नानात्मवादो जीवेश्वरयोर्भेदश्च अत्रैवानीश्वरः कथं मुच्येदित्यादि गुरुतटस्थं ईश्वरं विना मोक्षदौर्लभ्यसूचनात् कारणहेतुः युक्तिरित्यावत् स्वपक्षोद्भावनाय स्वपक्षोत्कर्षाय ॥ २ ॥